

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

(Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához.)

BOGÁTI FAZEKAS MIKLÓS ISMERETLEN HISTÓRIÁS ÉNEKE 1598-BÓL.

DÉZSI LAJOSTÓL.

Körülbelül hat évvel ezelőtt, debreczeni tanuló koromban, vettem egy pergamen kötésű kolligátumot, melyben mintegy husz különböző ritka XVII. századbéli nyomtatvány volt, egy kivételével mind magyar írótól latin nyelven írva. Benne volt többek közt Komáromi Csipkés Györgynek, Pósházi Jánosnak, Mártonfalvi Györgynek, Köleséri Sámuelnek, Nógrádi Benedeknek, Rápóti Mihálynak stb. több műve, olyan is, a mely eddigelé ismeretlen. ¹ Növelte becsét az is, hogy az egykor Sajószentpéteri István ismert nevű XVII. századi egyházi író tulajdona volt, a kinek egy műve szinte benne van a gyűjteményben, benne sajátkezű névirása, a könyvtolvajoknak szóló figyelmeztetése: »Domine, increpa harpyas, ne pretiosum hunc thesaurum mihi eripiant!« és jeligéje, mely theologus íróra nézve jellemző: »Libera me a rabie theologorum.« ²

Ennek fedelében találtam *Bogáti Fazekas Miklós* itt közlött művének két példányát, melyet a könyvkötő a bekötésnél fedeltöltelékkül használt föl s így mentett meg számunkra az elveszés-től. Csakhogy sajnálatunkra nem teljesen ép állapotban, hanem csak töredékben, mely elül és közbül csonka, de mindamellett így

¹ Pl. *Responsio ad disputationem Andreae Horvát de omnipraesentia carnis Christi. S.-Patakini, 1654. 4-r.*, melyet más alkalommal fogunk ismertetni.

² E kolligátumot azóta a debreczeni ref. főiskola könyvtárának adtam.
Magyar Könyv-Szemle. 1895.

is teljes biztossággal megtudhatjuk belőle a szerző nevét, a mű tartalmát, a nyomtatás helyét, sőt hozzávetőleg a nyomtatás évét is.

A szerző nevét itt is, mint annyi sok más XVI. és XVII. századi énekeinknél, a versfejek tartották fenn. Az akrostichon itt is latin hexameterekben mondja meg a mű szerzőjét s valószínűleg Ajánlást is foglalt magában, de hogy kihez, azt már töredéksége miatt nem mondhatjuk meg. Betűi ezek: ...SA...IGNOB...S MEIS GESSERIT...NSTABIL...PRAELI...MVL...VDI...VM KAMB...BON...MAG NEKE...EST...VRI...TIBI...MUSA BOG A...THIA...VIR INGENIO... E szerint a szerző Bogáti, a ki, mint ezt a gondolatmenet, nyelvezet, verselési mód hasonlósága mutatja, egy személy azzal a Bogáti Fazekas Miklóssal, kinek életéről és költői működéséről e folyóirat jelen füzetében kezdtem meg tanulmányomat. A »Musa Bogathia« kifejezés is e mellett szól, mely a »Világi zűrzavar«-ban (1591.) szinte előfordúl. (»Tibi Musa Bogathia monstat«) Igaz ugyan, hogy a kezünk alatti mű iratási ideje 1598., a végsőversszak e szavai szerint:

»Olvastam ezt görögbül, írám magyar nyelven,
Az ezeröttszázkilenczven és nyolcz esztendőben.«

Bogáti Fazekas pedig az eddig megjelent életrajzok szerint, mint kolozsvári pap 1592. évben meghalt, de ez írók mind a múlt században élt Uzoni Jánost és Fosztó Istvánt követték, a kinek kézírati egyháztörténete épen nem ment tévedésektől.

Czime lehetett: (346.)¹ *Demeter Király históriája, mely Plutarkhusból fordítottatott magyar nyelvre.* (V. ö. Sz. K. R. M. K. I. 128.) Nyomtatási helye Kolozsvár, a mint ezt a betűk jellegéből bizonyosan megállapíthatjuk; e jelleg megegyezik az »Aspasia« vagy »Három jeles főhadnagyok« című művekével, melyek kétségtelenül kolozsvári nyomda termékei.

Nyomtatási évül az 1599 vagy 1600-at vehetjük föl, ha abból indulunk ki, hogy Bogáti Fazekasnak egy műve sem jelent meg iratása esztendejében, hanem egy vagy két évvel később. De ez természetesen csak hozzávetés.

¹ Ez adalék Szabó K. Régi M. Könyvtárának I. kötetéhez tulajdonképen 347. számot viselne, de a Könyv-Szemle múlt évi 4. füzetében közölt 339. számú adalék tévedésen alapszik, mint azt a Vegyes Közlemények cz. rovatban bővebben kifejtem.

Az egész mű mintegy három ivre terjedhetett; fennmaradt ebből 7 negyedrészt levél. Hiányzik elől a czimlap s a szerző bevezetése, mely, mint a »Három jeles főhadnagyok«-nál vagy »Aspasia«-nál morális elmélkedésből állhatott, bár az is föltehető, hogy mint »Mátyás király«-nál, vagy »Castriot György«-nél, rögtön »in medias res« ment a szerző s így elől nem sok hiányzik. Nagyobb hézagok vannak a 173., 187., 271. sor után, a mint ezt a gondolatmenetből kivehetjük, ezenkívül minden lap közepéből 4—5 sor hiányzik, a melyet a könyvkötő vágott le. Ez kissé megnehezítette az összeállítást, annyival is inkább, mert sem a levelek nincsenek megszámozva, sem ívjege nincs alkalmazva. Mi Plutarkhosból Demetrios életrajzát vettük alapul, melyet művünk az események előadásában legtöbb helyt szorosán követ, ezenkívül a Stratonica szerelmi episodjánál Lukianos »περί τῆς Σοφίης θεοῦ« című művét, a hol a 17—22. fejezetben ezt csaknem szóról-szóra megtaláljuk. E műveknek alapján a versfejek ellenőrzése mellett elég biztosnak gondoljuk összeállításunkat.

Sándor ura . . . . is Cassander . . . öle,
 [Ki]rálné kis fiáv[al] . . . . . rekesztette,
 [U]runk holta után m . . . . en ezt művelte,
 Szükségem ezt mutatja, felkeljek ellene.

3. **Az** urak hogy ezt érték, öszvebeszélének,
 [N]égyen Antigonusra erősen készülnek:
 Cassander Macedoniának, görögöknek,
 Ptolemeus parancsol Egyptus földének.

.. haddal zörgölődnek az Antig[onusra],

-----

10. Képirók és faragók csodálkoztak rajta,
 Szépségével írásba de nem értek soha;
 Vitézi tekinteti, úrmód ő orczája.

Jó l[aká]st, vigasságot noha . . . . gyakorta,
 [D]e ha szükség kívánja, seríly, szemes vala,

15. [E]bből mindenek szeretik, csodálnak rajta,
 . . . . kedvü tekintetiben és rettentő vala.

Gyakran vadáz, egykoron hogy onnat megjöve,
 Dárdástól az atyjához méne, megölelé,
 [Eg]ynihány követ atyjától csak akkor méne,

20. [Ki]ktől azt is izené, fia mint szeretné.

Nagy volt édes atyjához, anyjához szerelme,
 Az ő barátságban is nagy volt embersége,
 Mithridates egy úrfi, egy idejü véle,
 Atyjának udvarában szolgál mint jó híve.

25. Oly pokol álmot láta Antigonus róla,
 Azért titkon levágná, fiának ezt mondá,
 De fiát erősen esketé, meg ne mondja,
 Demeter azt . . . . . jóllehet bús rajta.

B

- Syriát hódoltatja, megvötte sok házát,
 30. Fiára Demeterre bizá minden hadát,
 Csak huszontkét esztendős nem látott még o[ly]a]t.

Mint iffjat és tudatlan . . . . egy jó vitézzel,
 Ütközék, de nem nyere . . . . vakmerőséggel;
 Nyolczezer foglya, népbén ötezer hullá el,

35. Szép sátori, tábora ott vesze sok kencscsel.

Ezzel ott Ptolomeus magát el sem hívé,
 Minden szép nyereséget foglyokkal megküldé,
 Mert jó hírért, tisztességért költ ő fegyverre,
 Nem kencsért, iffúnak ezt szépen izené.

J

41. Sietvén egy katonaköntöst kapa reá,
 Futva alig szalada, mindent oda hagyá.
 Pokol természet miá csaknem rútúl jára,
 Megarához megtére, megvevé, dúlatá.

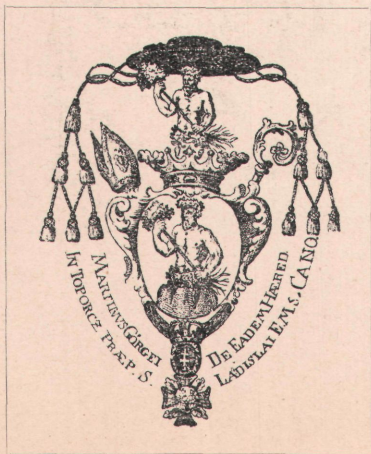
1.

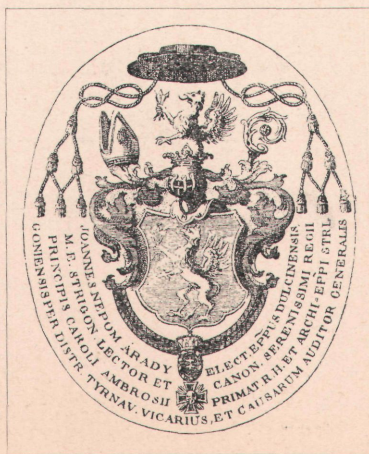
2.

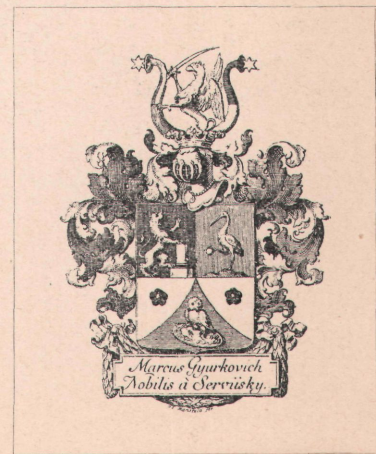
3.

4.

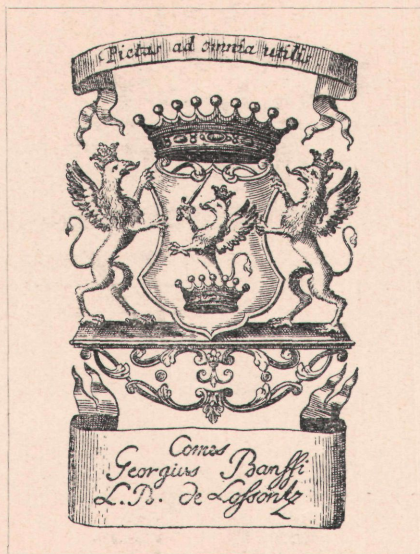
5.

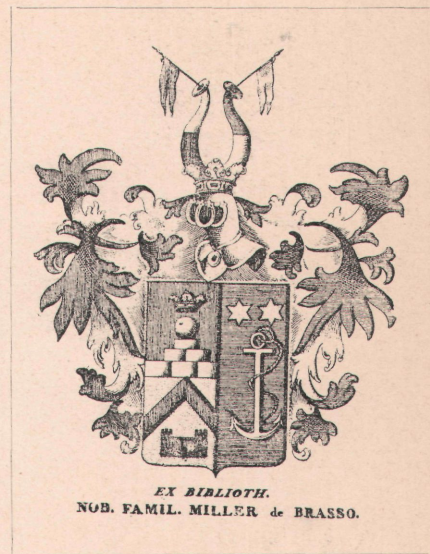
6.

7.

8.

9.

Magyar könyvgyűjtők exlibrisei.

(1. Koller Ignác. 2. Széchényi Ferencz gróf. 3. Dobai Székely Sámuel. 4. Görgei Márton. 5. Árády N. János. 6. Gyurkovics Márk. 7. Kovachich Márton György. 8. Bánffy György gróf. 9. Brassói Miller család.)

- Gazdag**, szép nyereséggel töltözék hadnépe,
 45. Várasért Athenái főtanácsi könyörge;
 Azért Megarát hagyá szabaddá, nemessé,
 Innet nagy Atheneba Demeter úgy mene.

Előbbi törvényeket mindenből megadá,
 Urak fizetett népét mindenütt kiha[jtá.]

-----

50. **Száz** hajóra elég fát, sok élést igire,
 Kit atyja szükségekre várasul küldene,
 Feletébb is jó tettét az váras köszöné,
 Kikkel nem illik vala, Demetert tisztelé.

- Senki** addég kiralnak magát nem hívatta,
 55. Mert Filephöz, Sándorhoz vetni általlotta,
 Demetert atyjával váras királynak mondá,
 Isteni tisztelet nekik sokat ada.

- Ezek** vesztek iffiat, mert magát elhivé,
 Fő-fő népek özsvégit ketteivel vivé,
 60. Házasság kívül sok személyekkel szerelme,
 Ebből neki jó hire romlania kezde.

Rövid nap megindúla, mert atyja hivatja,
 Mert az Ptolomeusra Cypros végett hada,

- Juta** szembe egy erő, azt hamar megveré,
 65. Had előtt Menelaus, Ptolemeus öcse,
 Ptolemeus ezembe nagy haddal elére,
 Hogy csak eltapottassa, ha el nem áll előle.

- Túl** hátul hatvan hajón öcsét lesbe hatta,
 Hogy az ütközet sulyán Demetert megállja,
 70. Ó maga másfélszáz hajón ott szembe szálla,
 Demeter száznolczzvannal, de jó renddel hada.

----- két had özsveméne, -----

— — — — — Demeternek kézbe.

Nép az többin merüle, az tengerbe vesze,
 75. Sajkákba sok asszonyok, egyéb nép sok helybe,
 Sok főemberrel kincscsel esének mind kézbe,
 Táborába Demeter mindezekkel méne.

Sok szép között rabja esett szép leánya,
 Hires lantos, cymblo mos, de mát szegett orcza,
 80. Ki szép szavával Demetert igen megbirá,
 Hogy több feleséginél ezt többször tapasztja.

Táborát Menelaus Demeternek adá,
 Sok gyalog, lovag népit, hajót ajánlá,
 Az Cyprus szigetet is tőle nem tarthatá,
 85. Nyereségen Demeter magát el sem bízá.

Az testeket temeté, rabit elereszté,
 A — — — — — küldé,
 — — — — —

Baráti, jó hívei ott megkoronázák,
 Ő maga egy koronát küldé ott fiának,
 90. [Leve]lében Demetert köszönti királnak,
 Ezt az Sándor vitézi mindenfelé hallák.

Jó szokások elhagyván, felfuakodának,
 [E]gymásra mind magokat királnak hivaták,
 [A]z név mellett jó szokásokban is változának
 95. . . . lag hat királya vagyon Sándor jószágának :

Lysimachus Tracián, Cassander görög király,
 [Sé]leucus napkeletre bir az koronával,
 . . . egia Ptolomeus egiptusi király,
 — — — — —

. . . at tengeren egczersmind indulni hagyá,
 100. . . . ni Ptolomeussal ő maga akara.

Pokol álmod ez hadról urak közt egy láta.
 [Me]rt mindkét hadában, utában lön kára.

.. zen szél miatt, földön elese, elfogya,
 ... mar hadát téríté, ő meg haza szálla.

105. Régi mert közel nyolczvan esztendeje,
 .. ste megnőtt, nehezült fia mindenese,
 .. nek kedvet oz, noha sok dolgát nehezlé,
 [Me]rt szépekkel jó lakást fia igen űze.

- Az vitézi dologban de nagy józan vala,
 110. .. ha természet szerént bornemisza volna,
 .. szerszámi szép és mind készen vala.
-

- Ellensége legnagyobb Lysimachus vala,
 Szembe szálla, szép hadat Lysimachus láta,
 Rajta csodála, azért előle elszála,
 115. Híres Rhodus szigetre lón Demeter hada.

Lón hamar frigye véllek, siet Cassanderre,
 Mert Athenet vitatja, ezt Demeter érté,
 Háromszázharmincz hajó Demeter ereje,
 Cassandert igen űzé, sok várát megvévé.

121. Jó részt Görögországban szabadságra hozza,
 Cassandertől hatezer nép hajla hozzá,
 . . . . . herczegség az melléje hajla,
-

- Rut hizelkedésekkel szívét úgy emelék.
 Demeter esmét atta magát az szépeknek,
 125. Az szép madoniak kívül véle szép gyermekek.

Méne innét hadával Peloponnesusra,
 Urak, királyok hadát [mind]enünnet hajtja,
 Földeket régi szabadságba, rendbe hagyja,
 Azért Görögországnak tévék hadnagyává.

130. Vadnak sok hizelkedők a király udvarában
 Azok szavát jó kedvvel hallja lakásokban,
 Őtet királynak nevezik minden szavokban,
 Több vitézit Sándornak csufolják nagy vigan.

Lysimachus mindinkább ezen bozszonkodik,
 135. Mert az több királyok csak csúfságra viszik.
 Lysimachushoz sokan Demetertől mennek,

Vagyon már Demeternek egynihány országa,
 Lysimachusra megyen, útban egy hirt halla,
 Boeotia elpártolt, ottan tére vissza,
 140. . . . dat fia Antigonus ütet meghajtotta.

De másfelől országát ipa Pyrrhus dúlá,
 Erős Thebét vitassa, fiának azt hagyá,
 . . . at hamar kihajtá, Thebehez megjuta,
 [Eg]ly nil erős ostromon nyakzirton találá.

145. Itt másodsor vevé meg Thebet, még sem rontá,
 . . . llak egynihány fő népet onnat kimutatá;
 . . . óliából ottan egy boszu találá,
 . . . ágot üdő mulva dúlá, nyavalítá.

. . . régi jó hire, szállania foga.

150. Vala sok szó felöle, fris ruháit bánják,
 Királyhoz nem mehetnek, mikor akarnának,
 . . . szor két esztendeig is követek mulatnak,
 . . . szor semmi válaszok nincs supplikálóknak.

Megbetegült, országát ebbe csak nem veszté,
 155. [M]ert Pyrrhus ezen közben az végekre méne,
 Demeter véle szembe lön, hogy könnyebbüle,
 Ipát jó frigy alatt országból elköté.

[K]észül atyja országát, hogy mind visszavegye,
 [Sz]áz örög hajója készen sok helyekbe,
 160. . . . ezernél népe töb készen nagy serege.
 [Min]denek csudálják, mely nagy készülése.

Ázsiára indula a három királra,
 Seleucus, Lysimachus és Ptolemeusra,

Azok Pyrrhusnak irták veire támadna,
165. Ugan hon tapasztalák, míg hada mozdúla.

Mert nagy haddal egyfelől Ptolemeus jöve.
Görögország jó részét hódlatá melléje;
Macedoniára Lysimachus erede,
Harmadfelől szomszédja, ipa öt érlelé.

170. **Búsult** Ptolemeusra csak az fiát küldé,
Haddal Lysimachusra ő maga erede,
Fő végházát Bérréát Pyrrhus már megvötte,
Ezen hada megbúsult, támadt Demeterre.

... Lysimachus -----

175. Egy . . . . etten Pyrrhushoz tiltul szaladoznak.

Bennek ott egynehányan ugyan pirongaták,
Hogy kevély fris voltáért véle nem vinának,
Által beszéddel néki csak bucsut adának,
Táborban egy gubában királt elbocsáták.

180. **Ott** öszvevesztek praedán, vadnak erős zajba,
Pyrrhus érté, az tábor megvive, beszálla,
Lysimachussal Macedoniát megosztá,
Kit Demeter előttek hét esztendeig bira.

Nem akará urának látni szerencsését,
185. Phylla asszony királné vón hozzája mérget,
Demeter összegyűjté, hol találá, népét,
Mert görögök közt lelé egynehány barátit.

Az szeretet ereje ilyen és hatalma,
Tisztességet felelji, embert megvakítja,
190. Fejedelmeket, bölcseket sokszor gyaláza,
Ember mi tisztességben, gondolni nem hagra.

Gyakran ő miatta löt ország változása,
 Az szép Ilona miatt vesze régen Trója,
 Salamon fia, Amon tudjuk ám mint jára,
 195. Csaknem Béniaminnak ám magva szakada.

N — — — — —
 — — — — —

Ebből ennyi sok halál tiszteleg romlása,
 Ugyan Istennek monták, hogy ily nagy hatalma,
 Készen légyen mindennek bár az ellen kardja,
 Ez az eszes okosság, hogy ne fogyjon nyila.

200. Kéziva mindenkor fe . . . levöldöz ezzel,
 Képes iffjakat lobbant langos üszögivel,
 Szemét bekötték, két szárnyon jár azért széllél,
 Ez vak gyermek, megtalál, valahova lövel.

Ennek erős hatalmát Stratonica látá,
 205. Csakhamar hogy Demeter Seleucusnak adá,
 Eufrates vizhez közel vólt egy fővárasba,
 Egy hires bucsus egyház, azt sok nemzet tartja.

— — — — —

Ezt nagy soká mint álmot semmire vélé,
 De csakhamar korúla, igen betegüle,
 210. Azért mi álmot látott királnak beszélé,
 Ha szent asszony segilli, megtelyesitené.

Szava után ágyából asszony meggyógyula,
 Ura, Seleucus király ottan elbocsátá,
 Hogy az szent városban szép templomat rakatna,
 215. Király népet és kencset mellé sokat ada.

T — — — — —
 — — — — —

»Vötted, hiszem, eszedben téged mint szeretlek,
 Hűségedben, eszedben mert megessmertelek,
 Egy szükségemben azért mostan megleltelek,
 Asszonyoddal, jó hívem, tégedet elküldlek.

220. **R**akasd meg az egyházat, kit asszonyod elszánt ;
Szent asszonnak vétett volt, kit igenis megbánt,
Légy had előtt, ha hol kell, mindenben igazgasd,
Kinek tőlem, jó hívem, nagy jutalmát várjad.«

- Igen kéri királyát, hogy ezt másra bízná,
225. **F**elségét, nagy kincsét, ki neki nem volna ;
Mert szívében azon fél, együld üdő múlva,
Asszonya Stratonica szemet vetne reá.

Tó — — — — —
— — — — —

- Immár méne házához, az földre borúla,
Vesztett fején az úrfi keservesen síra :
230. »Veszék szegény fejem, uram ezt rám mire bízza,
Ha jól látom, mi leszen utam szerencséje.

- B**izony jó, hogy ily iffjat szép asszonynyal küldnek,
Tőlem okát elvetem jövőendő szégyennek,
Nagyra vetem fejem, szégyentől ne rettegjek,
235. Uram parancsolatja meg is teljesedjék.«

Igen hamar ágyékán ketteit elmetszé,
Sok drágaság¹ szerszámmal zelenczébe téve,
Pecsétes gyűrejével azt jól bepecsétlé.

- »**U**ram! ez volt házamnál eltött drága marhám,
240. Kit én igen szerettem, semminél nem adnám ;
Hogy hosszú útra megyek felségednek elhoztam,
Legyen pecsétem alatt, hogy épen találjam.«

- S**eleucus is pecsétit ottan reá nyomá,
Komornyiknak tartani azt erősen hagyá.
245. **C**ambabus ottan bátran az utra indúla,
Lón három esztendeje, hogy templomát rakja.

Az egyház még sem köszén, majd megtelik rajta,
Az mitől jó Cambabus még az előtt tarta ;

Az eredeti szövegben valószínűleg sajtóhibából *drága szág* áll.

Asszony előtt az iffju annyi ideig hogy forga,

250. **Búskodik, sír az asszony, iffjat beszólitta**
 Hogy ő nyavalyájával semmit nem bír[hata],
 Azért előtte Cambabus minden dolgosa,
 De asszony titkolja, bélit mit fájlalja.

- Osztán ilyen tanácsot magában gondola,**
 255. Ebéden jól köppencsen, szemérmét kitolja,
 Iffjat boros korában szavával fogdossa,
 Ha nem nyeri, mondják azt, hogy az bor mondotta.

- Gerjedve szüve bortól, bátorodnék szava,**
 Sem beszéde, sem tötte nem oly rút akkorba;
 260. Valaki látná dolgát, úgymond, bor az oka.

- Torkos, részeges voltát asszonnak dorgálá,**
 Semmiképen az dolgot neki nem fogadá,
 Hogy ha kedve nem telnék, az asszony azt mondja,
 Önnönmagát megöl[né], ha benne mi haszna.

265. **Hogy az szerszám ott elkölt, iffjú megbeszélé,**
 Mert az asszonya szaván igen megrettene,
 Ő magát megmutatá, mindent megjelente,
 Asszony igen csodálja mert soha nem hitte.

- Immár dobja fakadva, asszony meglohada,**
 270. De Cambabust szereti, o nem utálhatja,
 Vigasztalásért együtt minden nap jár hozzá,

- Úgymond király: »Ez dolgot bűnnek is nem mondom,**
 Az mely betegség ellen nem tehet, azt vallom,
 Ha Stratonicát tőlem kívánná, ma adom,
 275. Mert fiannak halálát én mind inkább kárlom.«

- Igen nagy sirva mondá király mindezeket,**
 Doktor rajta mosolyga, kapa királykezet,

Mondja : »Ha akar, arról könnyen majdan tehet,
Mert az fia kívánta király feleségét.«

280. Rajta király örüle, nagy gyűlést hirdete,

Ország — — — — —
— — — — —

Jól tudná, hogy az fia nem tart ellent benne,
De ha törvéntelennek az asszony ezt vélné,
Szóval, tanácsi által reá bírná, venné,
Hogy országa hasznáért ezt megcselekedné.

285. Nagy titkos betegségnek ez lön orvossága.

Stratonica, Demeter királynak leánya,
Seleucus királynak lön először házasa,
Seleucus Antiochusnak, fiának úgy adá.

Gyakran nagy változása esik dolgainknak,

290. Példa legyen sok dolgá Demeter királynak,
Az fenvalók főképen azt bizonynyal várják,
Ha esnek, nagyot esnek, kik toronba hágnak.

Ennyi sok szerencsében soha nincs kétsége,
— — — — —

Nektek ifiak nagy példa az Cambabus dolga,

295. Mindentek azt (így) jó nevet megböcsülje, tartsa;
Menyek, asszonyok nektek Stratonica példa,
Az ne legyen, intellek, mint iffjuval jára.

Isten adja mindennek ezek használjanak,

Az miben nem ellene szent akaratjának;

300. Pogán históriákban noha mindezt írták,

Jó móddal életünknek bizony használhatnak.

Ölvestam ezt görögbül, irám magyar nyelven,

Az ezerötszázkilenczven és nyolcz esztendőben.
— — — — —
— — — — —